

Vågar jag verkligen säga det här?

Flyktingkrisen och tystnadsspiraler

Bengt Johansson*

Med en omlagd flyktingpolitik hösten 2015 förändrades svenskarnas vilja att offentligt säga vad de anser om flyktingfrågan. En del blev mer frimodiga, men fler verkar ha tystnat. En tydlig tendens är att inför okända människor blev de som stödjer en begränsad flyktingpolitik mer öppna. Däremot upplevde de som står för en mer generös att de tystnat något. Men det är inte hela förklaringen. Kanske är det helt enkelt så att det hårdare samtalsklimatet efter 2015 passar vissa bättre än andra, oavsett vad man tycker i flyktingfrågan?

Det är knappast en nyhet att vi människor är sociala varelser, som i stor utsträckning agerar och anammar åsikter för att passa in i en grupp. Inom studier av politisk opinionsbildning har vår anpassning till gruppnormer och vad som antas vara gångbara åsikter och handlingar undersökts med olika teoretiska infallsvinklar (Bryant, Salwen & Dupagne 2009, Mutz 1998,

* Bengt Johansson är professor i journalistik och masskommunikation vid JMG, Göteborgs universitet.

Schmitt-Beck 2015). I den allmänna debatten har inte minst vår rädsla för att uttrycka obekväma politiska åsikter varit flitigt diskuterad, där åsiktskorridor varit ett återkommande begrepp de senaste åren. Åsiktskorridor har fångat in fenomenet att vissa åsikter sägs vara allenarådande och de som tycker annorlunda har antingen inte fått komma till tals offentligt eller inte vågat uttrycka sin åsikt (Oscarsson 2013).

Frågan om människor vågar uttrycka sin åsikt offentligt eller inte har en lång historik inom forskning om politisk kommunikation. På 1970-talet formulerade den tyska forskaren Elisabeth Noelle-Neuman sin teori om tystnadsspiralen som tangerar samma fenomen som åsiktskorridor (Noelle-Neuman 1984). Noelle-Neuman menade att vår rädsla för social isolering gör att vi inte gärna uttrycker åsikter om vi uppfattar att de är i minoritet. Börjar vi prata med en främling på en buss yttrar de flesta av oss inte kontroversiella åsikter, utan vill gärna säga saker som den andre kan instämma i.

Hur vet vi då vilka åsikter som delas av andra? Noelle-Neuman menade att massmedierna är centrala här. Genom mediernas nyhetsrapportering lär vi oss vad som är en majoritetsåsikt i samhället, även om det givetvis inte alltid är så att medierapporteringen speglar vad som är majoritetens uppfattning i olika frågor. Men Noelle-Neuman hävdade att vi använder nyheterna som facit och mall för den allmänna opinionen och därmed för vad vi vågar uttrycka. Har vi samma åsikt som vi tror att alla andra har, vågar vi även uttrycka den när vi träffar en främling på bussen. På motsvarande sätt tystnar vi och döljer vad vi tycker om

vi tror att vår egen uppfattning bara delas av en minoritet i samhället. Konsekvensen enligt Noelle-Neuman är att det skapas tystnadsspiraler, där de som upplever sig ha en minoritetsåsikt tystnar, medan de som tror sig dela majoritetens åsikter pratar allt mer öppet.

De senaste åren har inte minst frågor om flyktingar, invandring och integration varit föremål för diskussioner om åsiktskorridorer och vad som får sägas offentligt. I detta kapitel ska vi därför skärskåda svenskar-
nas vilja att uttrycka sina åsikter om flyktingfrågan. Frågan som ställs i kapitlet är om det verkligen finns något fog för tanken om tystnadsspiraler. Vågar svenskarna säga vad de tycker i flyktingfrågan eller håller de tyst, och finns det kanske skillnader beroende vem de pratar med? Sedan är frågan vilka åsikter som människor vågar torgföra. Spelar det någon roll om man är positiv eller negativ till flyktingmottagning för att säga vad man tycker? Och har detta förändrats i och med att regeringen och de etablerade partierna ändrat sin flyktingpolitik och Sverige infört mer restriktiva lagar för flyktingmottagande hösten 2015? Detta inte minst eftersom mediebilderna också förändrades i samband med detta politiska beslut. Paul Frigyes skriver i ett annat kapitel i denna bok att mediebilderna om asylsökande och ensamkommande före senhösten 2015 hade fokus på positiva vinklar och medkännande. Men efterhand får denna konkurrens av problembeskrivningar såsom kriminalitet, övergrepp och våld kopplat till flyktingmottagningen (se Frigyes i denna volym). Medborgarna fick med andra ord inte bara en ny politisk situation att förhålla sig till, även mediebilderna förändrades.

Medborgarpanelen – tre vågor 2015, 2016 och 2018

För att besvara dessa frågor har respondenter i Medborgarpanelen vid LORE, Göteborgs universitet svarat på frågan om de känner att de kan prata uppriktigt om flyktingsituationen, med familj och närmaste vänner, med arbets- och skolkamrater eller med personer de inte känner så väl. Frågan har fem skalsteg från ”I mycket hög utsträckning” till ”I mycket liten utsträckning”. Första gången frågan ställdes var i slutet av oktober och början av november 2015 till 2 500 personer i Medborgarpanelen, dvs veckorna före regeringen Löfven på presskonferensen 24 november meddelade beslutet om ändrad inriktning i flyktingpolitiken. Samma personer som besvarade den första enkäten fick också möjlighet att några månader senare, i april 2015 besvara samma frågor. En ytterligare uppföljning gjordes sommaren 2018, då de som besvarat de båda tidigare enkäterna ombads att ännu en gång svara på i vilken utsträckning de upplevde att de kunde säga vad de tyckte i flyktingfrågan.

Urvalet hösten 2015 bestod, som nämndes ovan, av 2 500 respondenter från Medborgarpanelen, vilket stratifierades mot kön, ålder och utbildning för att spegla den svenska befolkningen. Trots detta ska resultaten tolkas med försiktighet vad gäller nivåskattningar, men det är ju framförallt förändringar som är i fokus för analysen och i sådana analyser är resultaten säkrare.

Av de tillfrågade valde 63 procent (n=1633) att besvara den första enkäten. Den andra vågen av enkäter ställdes endast till de 1 633 som besvarade den första och av dessa svarade 1 185 personer (71 procent). Den tredje och sista enkäten som skickade ut 2018 besvarades av 876 personer (74 procent). I analyserna ingår endast de 876 svars personer som har deltagit i alla tre vågorna. Att vi endast har kvar knappt 900 av 2 500 i det ursprungliga urvalet är en effekt av paneldesignen, där färre personer besvarar samma frågor när de tillfrågas flera gånger. När resultaten från den första enkäten jämför alla 1 633 som besvarat den med de 876 som besvarat alla tre enkäterna visar det sig att inga avvikelser finns ifråga om svarsmönster, vilket innebär att vi trots bortfallet kan bedöma urvalet som befriat från systematiska bortfall.

Genom att låta samma personer besvara frågorna tre gånger kan vi undersöka om människor håller fast vid sina uppfattningar eller förändrar dem över tid. Givetvis är det särskilt intressant att kunna studera om den förändrade inriktningen på flyktingpolitiken (och mediebildens) hade någon inverkan på människors vilja att uttrycka sina åsikter. Särskilt intressant är att analysera om de som förespråkar en mer generös/restriktiv flyktingpolitik blir mer bekväma med att yttra sina åsikter när politiken förändrades. En hypotes i linje med tystnadsspiralen är att de som vill ha en mer restriktiv flyktingpolitik blivit mer benägna att säga sin mening offentligt efter det att flyktingpolitiken lades om 2015. Att stå för en begränsad flyktingmot-

tagning var före omläggningen en minoritetsuppfattning, åtminstone sett till riksdagsmajoriteten. Men när politiken förändrades blev det istället tvärtom. Helt plötsligt var en restriktiv flyktingpolitik den nya majoritetspositionen. På motsvarande sätt kan man anta att de som vill ha en mer generös flyktingpolitik hamnat i en tystnadsspiral. Från att ha haft en åsikt som en riksdagsmajoritet stått bakom 2015 befinner man sig i en minoritetsställning.

En tystnadsspiral i flyktingfrågan?

Tystnadsspiralen är en av de klassiska teorierna om mediernas påverkan. Elisabeth Noelle-Neumans hypotes om tystnadsspiralen har fått stort internationellt genomslag och det har genomförts studier av fenomenet i många olika länder och kring olika sakfrågor (Donsbach, Salmon, & Tsifti 2016). En grundförutsättning för att tystnadsspiraler ska uppstå är enligt Noelle-Neuman att frågan är kontroversiell. Om det handlar om något som alla är överens om eller som inte alls är laddat är vi inte ängsliga att säga vad vi tycker. Det är därför som studier av tystnadsspiraler handlat om kontroversiella frågor såsom abort, samkönade äktenskap och även invandring och immigration (Johansson 2018).

Finns det då tystnadsspiraler? Teorin känns instinktivt rimlig och vi känner lätt igen oss i beskrivningarna om hur vi inte alltid vill säga vad vi egentligen tycker offentligt. Men tystnadsspiralen har blivit kritiserad och ifrågasatt, inte minst eftersom den i sin helhet är så komplex att den i princip är omöjlig att testa i alla sina

delar (Donsbach, Salmon, & Tsfati, 2016). Men de meta-analyser som gjorts, av en lång rad studier, visar ett visserligen ganska svagt, men ändå robust stöd för uppkomsten av tystnadsspiraler (Glenn & Huges 2016). Kritik mot teorin har handlat om olika saker. En del ifrågasätter att mekanismen i första hand handlar om rädsla för social isolering och att det egentligen är andra saker som gör att tystnadsspiraler uppstår (Donsbach, Salmon, & Tsfati 2016). Andra riktar in sig på att själva dynamiken i teorin väldigt sällan är föremål för studier. Ofta används så kallade tvärsnittsdata, dvs en enkät skickas ut vid ett enda tillfälle. Det fångar visserligen människors vilja eller ovilja att tala offentligt om olika sakfrågor, men kan inte upptäcka förändringar (Matthes & Hayes 2016). I studier av förändringar används dessutom ofta aggregerade data – vilket Noelle-Neuman själv gjorde – som också kritiserats (Matthes & Hayes 2016). Kritiken riktar sig mot att det finns risk för felslut. Bara för att det skett generella förändringar av opinionen, vet vi ju inte om enskilda individer tystnat eller blivit mer frispråkiga. För att studera dynamiken av tystnadsspiraler är med andra ord paneldesign att föredra, där samma personer får besvara samma frågor flera gånger. Först då kan vi upptäcka verkliga förändringar.

Analysen ska inledas med att översiktligt presentera i vilken utsträckning de som svarat på enkäterna upplevde att de kunde prata uppriktigt om flyktingsituationen 2015, 2016 och 2018. I tabell 1 delas också svaren upp efter vilken grupp de svarande säger sig kunna tala uppriktigt inför.

Tabell 1. Respondenter som uppger att de kan tala uppriktigt om flyktingsituationen med olika grupper 2015, 2016 och 2018 (procent).

Familj och vänner						
	I mycket hög utsträckning	I ganska hög utsträckning	Varken eller	I ganska liten utsträckning	I mycket liten utsträckning	Balansmätt
Okt/nov 2015	70	22	4	3	1	+88
April 2016	70	22	4	3	1	+88
Juni 2018	63	27	4	5	1	+84
Arbets- och skolkamrater						
	I mycket hög utsträckning	I ganska hög utsträckning	Varken eller	I ganska liten utsträckning	I mycket liten utsträckning	Balansmätt
Okt/nov 2015	40	31	13	9	7	+55
April 2016	35	33	15	10	7	+51
Juni 2018	31	36	16	10	7	+50
Personer man inte känner så väl						
	I mycket hög utsträckning	I ganska hög utsträckning	Varken eller	I ganska liten utsträckning	I mycket liten utsträckning	Balansmätt
Okt/nov 2015	20	28	20	15	17	+16
April 2016	17	23	22	19	19	+2
Juni 2018	15	26	21	19	19	+3

Kommentar: Frågan som ställdes löd: I vilken utsträckning känner du att du kan prata uppriktigt om vad du tänker om flyktingsituationen med ... Antal svar för alla grupper är 876 svars personer.

Källa: Medborgarpanelen 2015, 2016, 2018.

Tabell 1 visar ett antal saker värda att kommentera. De svarande är mycket mer benägna att uttrycka sina åsikter när de pratar med vänner och familj, de blir lite tystare bland kollegor och studiekamrater och är precis som förväntat minst frispråkiga i samtal med personer de inte känner så väl.

Alla tre gånger vi frågar respondenterna vågar en övervägande majoritet tala om sina åsikter om flyktingsituationen med de allra närmaste. Mer än 90 procent har denna uppfattning, och endast några få procent håller inne med sina åsikter i samtal med familj och vänner. Jämför vi de som vågar säga vad de tycker med dem som håller tyst är balansmättet +88, +88 och +84. En liten nedgång vid det sista mättillfället 2018, men det stör inte den generella bilden. Med familj och vänner vågar de allra flesta säga vad de tycker, även i en fråga som är så laddad som flyktingmottagning. Här har inget förändrats.

När det gäller samtal med kollegor på jobbet eller klasskamrater är vi lite försiktigare och det finns också en tendens att de svarande blivit lite mer återhållsamma med att uttrycka sina åsikter. Balansmättet minskar från +55 till +51/+50. Den stora förändringen här är att relativt många rört sig från att våga uttrycka sin åsikt ”I mycket hög utsträckning” till lite mer försiktiga hållningar. Men oavsett tidpunkt säger de allra flesta – mellan 71 och 67 procent – att de vågar uttrycka sina åsikter.

Går vi vidare till det som egentligen är det mest intressanta – om vi vågar säga vår ärliga mening i kontakter med dem vi inte känner så väl – är som vi redan

påpekat respondenterna lite mer återhållsamma. Här finns det inte längre en majoritet som säger sig kunna säga sin uppriktiga mening om flyktingsituationen – 48 procent 2015, 40 procent 2016 och 41 procent 2018. Vid de två sista mättillfällena är det nästan lika många som säger sig kunna uttrycka sina åsikter som de som väljer att vara tysta (balansmått på +2 och +3).

Sammantaget är de svarande mest frimodiga med sina åsikter bland familj och vänner. Tystast är man i samtal med okända personer och det verkar som något hände efter hösten 2015, då fler sedan dess inte lika gärna säger sin personliga åsikt om flyktingsituationen. Sedan våren 2015 är det ungefär lika många som är bekväma med att yttra sina åsikter som väljer att vara tysta, åtminstone i kontakt med människor de inte känner så väl.

Men så värst mycket verkar ändå inte ha hänt. På övergripande nivå är bilden ganska stabil. Men det finns dock en risk att siffrorna underskattar rörelser bland respondenter när vi redovisar resultaten på aggregerad nivå. Möjligheten finns ju att många blivit mer tystlåtna, samtidigt som nästan lika många blivit mer frimodiga i sina samtal med andra människor. Vad resultaten så här långt visar är ju egentligen bara att något fler har tystnat än som vågat höja sin röst. Om det skett stora förflyttningar av åsikterna åt båda hållen kan de ju ta ut varandra och det kan se ut som att inget har hänt, fastän stora åsiktsförändringar faktiskt skett.

En första del av en fortsatt analys är att till fullo använda fördelen med paneldata, dvs att följa åsikts-

förändringar hos enskilda svarspersoner. Den första frågan är då hur stor andel som överhuvudtaget byter åsikt mellan 2015, 2016 och 2018. I tabell 2 visar vi ett antal olika siffror som studerar förändringar av åsikter på individnivå, dvs om de enskilda personerna förändrat sina svar mellan de olika mätillfällena.

Den första kolumnen visar hur många som avgett exakt samma svar när de besvarat enkäterna 2015, 2016 och 2018, vilket kan ses om ett mått på åsiktsstabilitet. Det visar sig att mer än hälften (55 procent) ger exakt samma svar på frågan om de kan tala uppriktigt om flyktingsituationen med familj och vänner. Nivån för detta mått på åsiktsstabilitet är lägre när frågan gäller arbets- och skolkamrater (30 procent) och personer den svarande inte känner så väl (27 procent). Med andra ord är det relativt många som inte ändrar sig alls, oavsett vad som hänt i omvärlden. Att stabiliteten är störst när det gäller familj och vänner är inte så konstigt utan ligger i linje med tidigare resultat. Bland de allra närmaste finns den största tryggheten, och där vågar man säga vad man tycker i högre grad än i andra sociala sammanhang. I kontakter utanför familjen påverkar i högre grad opinionsklimat och vad som sägs i den allmänna debatten. Med en förändrad politisk debatt är det ganska naturligt att osäkerheten om vad som är socialt gångbara åsikter blivit större och därmed har fler ändrat sin uppfattning om vad de vågar säga.

Utanför familj och vänner har en majoritet förändrat sin syn på om de vågar säga sin uppriktiga mening i flyktingfrågan och då finns det flera olika saker att stu-

dera. En fråga är om förändringen går mot att i högre grad våga uttrycka åsikter öppet eller att bli mer försiktig. Sedan är också frågan om personen ifråga byter sida, dvs att hen varit öppen med sina åsikter, men inte längre våga uttrycka sin mening och vice versa. Vi ska därmed undersöka *gradförändring* bland dem som ändrat åsikt och *positionsförändring*. Gradförändring innebär att personen ifråga ökat eller minskat sin övertygelse och positionsförändring är en starkare typ av förändring. Här har personen gått från att våga uttrycka sin åsikt till att svara ”varken eller” eller inte våga säga sin mening, eller det omvända, att den svarande lämnat positionen av att vara tyst och åtminstone svarar ”varken eller ” eller uppger sig kunna tala öppet.

Tabell 2. Åsiktsstabilitet, gradförändring och positionsförändring ifråga om tala uppriktigt om flyktingsituationen med olika grupper 2015, 2016 och 2018 (procent).

	Har <u>samma</u> vilja att uttrycka åsikt (åsiktsstabilitet)	Har <u>förändrat</u> vilja att uttrycka åsikt (gradförändring)		Har <u>bytt</u> position i vilja att uttrycka åsikt (positionsförändring)	
		Pratar mer	Pratar mindre	Pratar mer	Pratar mindre
Familj och vänner	55	16	29	4	12
Arbets- och skolkamrater	30	27	42	14	27
Personer man inte känner så väl	27	27	46	20	31

Kommentar: Frågan som ställdes löd: I vilken utsträckning känner du att du kan prata uppriktigt om vad du tänker om flyktingsituationen med ... Antal svar för alla grupper är 876 svarspersoner.

Källa: Medborgarpanelen 2015, 2016, 2018.

Som kolumn två i tabell 2 visar är det 16 procent som gått mot att våga tala mer öppet om flykting-situationen bland familj och vänner under de tre undersökta tillfällena. Men det är nästan dubbelt så många som menar att de blivit tystare med sina åsikter bland de allra närmaste (29 procent). Tendensen är densamma, men nivåerna högre i viljan att uttrycka åsikter bland kollegor och studiekamrater (27 respektive 42). Ungefär samma nivåer gäller när man möter okända personer (27 respektive 46). Sammantaget är inte bara nivåerna högre vad gäller viljan att säga vad man tycker eller vara tyst när vi lämnar den innersta sociala kretsen. Förändringarna är också större – åt båda hållen. Men det är också så att andelen som upplever sig bli mer återhållsamma i samtal blivit högre – detta oavsett om de skulle prata om flyktingfrågan på jobbet/i skolan eller någon de hamnar i samtal med på bussen.

De allra flesta som förändrar sin åsikt gör det inom samma position, dvs att de rör sig mellan ”I mycket stor/liten utsträckning” och ”I ganska stor/liten utsträckning”. Det handlar med andra ord om en försvagning/förstärkning av samma åsikt. De som byter hållning – positionsförändrarna - är färre. Som den tredje kolumnen i tabellen visar är det bara 4 procent som verkligen förändrat sitt förhållningssätt i samtal med familjen och då uppger sig vara mer frispråkiga. Motsvarande siffra för de som blivit mer försiktiga med vad de säger är 12 procent. Liksom tidigare är tendenserna desamma för samtal i andra grupper och

här är det också tydligare att effekten är större om man skulle prata med mer okända personer. En femtedel (20 procent) säger att de gått från att vara mer tysta till en mer frispråkig position i samtal med personer de inte känner så väl. Men så många som en knapp tredjedel (31 procent) uppger att de gått från att våga säga vad de tycker till att inte göra det.

Det ska också sägas att alla som ändrar åsikt inte vidhåller det nya förhållningssättet (tabell 3). En del bytte tillbaka till den ursprungliga åsikten när de tillfrågades den tredje gången 2018. Denna andel är inte obetydlig utan ligger på mellan fyra och nio procent. Med andra ord var en del förändringar i synen på att våga säga sin mening i olika sociala sammanhang till viss del påverkad av den förändrade situationen våren 2016. När turbulensen lagt sig gick ungefär en fjärdedel av de som ändrat åsikt tillbaka till sin ursprungliga hållning.

Tabell 3. Permanenta respektive tillfälliga åsiktsförändringar ifråga om tala uppriktigt om flyktingsituationen med olika grupper 2015, 2016 och 2018 (procent).

	Har förändrat åsikt <u>permanent</u>		Har förändrat åsikt <u>tillfälligt</u>	
	Pratar mer	Pratar mindre	Pratar mer	Pratar mindre
Familj och vänner	12	21	4	8
Arbets- och skolkamrater	20	33	7	9
Personer man inte känner så väl	20	38	7	8

Kommentar: Frågan som ställdes löd: I vilken utsträckning känner du att du kan prata uppriktigt om vad du tänker om flyktingsituationen med ... Antal svar för alla grupper är 876 svarspersoner.

Källa: Medborgarpanelen 2015, 2016, 2018.

I den fortsatta analysen ska vi fokusera på dem som ändrat åsikt permanent. Misstanken var att det fanns två motsatta rörelser som till viss del tog ut varandra i resultaten så som de redovisades i tabell 1. Detta har styrkts av de gjorda analyserna så som de redovisats i tabell 2 och 3. En betydande andel av de svarande har bytt åsikt permanent och antingen blivit mer eller mindre benägna att säga sin åsikt i olika sociala sammanhang, särskilt gäller det när det handlar om situationer utanför den närmaste familj och vänkretsen.

Den minsta förändringen gäller de som menar att de vågar ta ställning i högre grad än tidigare bland familj och vänner (12 procent), vilket givetvis beror på att de flesta redan tidigare vågade säga vad det tyckte. Det finns med andra ord inte utrymme för så stora förändringar i den riktningen. Däremot har fler tystnat i samtal med de närmaste. En femtedel (21 procent) menar istället att de bland familj och vänner blivit mer försiktiga med att säga vad de tycker och över en tredjedel har blivit mer tystlåtna i andra sociala sammanhang. På jobb och skola menar 33 procent att de blivit mer tysta och i samtal med personer de inte känner är motsvarande siffra 38 procent.

Vad är det då som karakteriserar dessa förändringar? Vilka är det som blivit mer frispråkiga och vilka har blivit mer försiktiga med att säga vad de tycker om flyktingsituationen? Att det handlar om politisk ideologi och synen på hur stort flyktingmottagandet ska vara är ingen särskilt vågad gissning. Men vi ska i analysen också kontrollera hur sambanden ser ut i relation till andra faktorer såsom ålder, kön och utbildning för att se om

det kanske finns andra förklaringar än politiska åsikter bakom viljan att säga vad man tycker.

I tabell 4 redovisas ett antal regressionsanalyser som visar vilka faktorer som påverkar om man blivit mer eller mindre benägen att permanent våga säga sin åsikt om flyktingsituationen. I analysen har de som uppgett att de vill begränsa flyktingmottagningen eller ansett nivån vara lagom 2016 och 2018 bedömts ha åsikten att vilja ha en ”begränsad” flyktingmottagning medan de som 2015 ansett att nivån var lagom och 2016/2018 anser att Sverige borde ta emot fler bedömts ha en mer ”generös” inställning till flyktingmottagning.

Tabell 4. Faktorer som förklarar åsiktsförändringar ifråga om tala uppriktigt om flyktingsituationen med olika grupper (OLS, standardiserade regressionskoefficienter).

	Familj och vänner		Arbets- och skolkamrater		Personer man inte känner så väl	
	Pratar mer	Pratar mindre	Pratar mer	Pratar mindre	Pratar mer	Pratar mindre
Åsikt flyktingmottagning	.09 *	.12 **	.07	.00	.09 *	-.10 *
Vänster/höger	.09 *	.00	.08	.03	.04	.00
Politiskt intresse	.01	.06	.04	.04	-.02	.05
Social tillit	-.08	-.03	-.05	.01	-.05	.05
Kön	.00	.02	-.03	-.02	.04	.00
Ålder	.02	-.02	.03	.02	-.03	-.06
Utbildning	-.01	-.01	-.04	.02	-.06	.04
Förklarad varians R ²	3 %	1 %	2 %	0 %	2 %	1 %
Antal svar	833	833	833	833	833	833

Kommentar: Frågan som ställdes löd: I vilken utsträckning känner du att du kan prata uppriktigt om vad du tänker om flyktingsituationen med ...

Källa: Medborgarpanelen 2015, 2016, 2018.

I tabellen redovisas vilken förklaringskraft de olika faktorerna har oberoende av varandra, så kallade direkta effekter. Som synes är det åsikter om flyktingpolitik som avgör, i de fall som någon av faktorerna påverkar viljan att säga sin mening i samtal med andra. Tydligast är att de som stödjer en mer begränsad flyktingmottagning i högre grad vågar säga vad de tycker över tid. Signifikanta effekter av denna åsikt finns för att yttra sig inom familj- och vänkrets (beta=.09) samt i samtal med okända människor (beta=.09). För diskussioner på jobb och skola verkar också de som stödjer begränsad flyktingmottagning bli mer frispråkiga, men koefficienten är något för svag för att bli signifikant (beta=.07).

Bilden för vad som förklarar att de svarande tystnar är inte lika entydig. När det gäller samtal med främlingar går effekten i förväntad riktning, då de som vill ha en mer generös flyktingpolitik inte lika gärna yttrar sin mening i det nya opinionsklimatet (beta=-.10). I samtal med kollegor på jobb och skola finns det dock inget som tyder på att åsikter om flyktingpolitik förklarar att man inte lika öppet säger vad man tycker (beta=.00). När vi sedan tittar på varför de svarande tystnat i samtal med familj och vänner är det kanske lite förvånande även de mer flyktingkritiska som inte lika gärna höjer sin röst (beta=.12). Här går med andra ord resultaten i helt motsatt riktning mot vad vi förväntade oss, vilket kanske är en smula förbryllande och tyder på att det kanske till viss del är andra mekanismer än rädsla för social isolering som förklarar om vi säger vår ärliga mening bland släkt och vänner.

Ser vi sedan på de andra förklaringsfaktorerna är de i stort sett inte till någon hjälp för att förklara de svarandes ökade eller minskade vilja att säga vad de tycker om flyktingsituationen. Den enda signifikanta effekten hittar vi i att de som lutar högerut ideologiskt blivit lite mer frispråkiga i samtal med den närmaste sociala kretsen. Här ska det dock påpekas att sambandet mellan vänster/höger-ideologi och åsikt om flyktingpolitiken är sammankopplade där de med vänsterideologisk inställning står för en mer generös flyktingmottagning. Samtidigt vill de som lutar åt höger ha en mer begränsad flyktingmottagning. En del av effekten av vänster/högerideologi går helt enkelt via åsikt i flyktingfrågan och döljs till viss del i resultaten i tabellen. I samhällsvetenskaplig terminologi kan ideologi därmed ses som en bakomliggande variabel som i stor utsträckning förklarar inställning i flyktingpolitik som i sin tur sedan delvis förklarar varför man blir mer frispråkig. Givetvis kan man också diskutera om orsakssambandet även går i den motsatta riktningen, dvs att åsikter om flyktingmottagning påverkar ideologi. I vilket fall som helst har både ideologi och åsikter om flyktingmottagning viss självständig påverkan på vad man säger i samtal med andra om flyktingsituationen.

I övrigt finns det inga skillnader. Politiskt intresse, social tillit, kön, ålder eller utbildningsnivå hos svarspersoner hjälper inte till att förklara varför vissa tystnar eller blir mer öppna med sina åsikter. Tittar vi dessutom på raden där modellens generella förklaringskraft redovisas (förklarad varians) som kan variera mellan 0–100 procent är den låg. Ingen av modellerna kan förklara mer än 3 procent av varför

människor ändrar sin vilja att säga sin uppriktiga mening. Att många ändrat sin inställning till att säga sin mening – åt båda hållen – är klart, men de förklaringsfaktorer vi analyserat hjälper oss endast i begränsad omfattning förstå varför så har skett.

Tyst på bussen?

Tystnadsspiralen är en av de klassiska teorierna inom medievetenskaplig forskning. Teorin har använts för att försöka förstå opinionsbildningens mekanismer under många år och i olika länder. Flyktingpolitik är en fråga som är kontroversiell och därmed upplever kanske många att det är känsligt att säga vad de tycker. Men finns det då tystnadsspiraler, där vissa åsikter inte vågar torgföras offentligt medan andra ses som mer acceptabla och mer frimodigt vågar yttras i Sverige? Resultaten i denna analys tyder på att så är fallet. Efter 2015 vågar fler säga sin mening, men ännu fler har blivit mer försiktiga ifråga om flyktingsituationen.

Resultaten visar också att under den generella bilden, där något fler har tystnat än blivit mer frispråkiga finns det ganska stora rörelser. Många har förändrat sin benägenhet att prata öppet om vad de tycker om flyktingsituationen i Sverige mellan 2015 och 2018. Särskilt gäller det i samtal med personer utanför familje- och vänkretsen. Fler har blivit mer frispråkiga, men ännu fler har blivit mer restriktiva med att säga vad de tycker. Dessa förändringar kan till viss del förklaras av att de som står för en mer restriktiv flyktingpolitik blivit mer öppna med sina åsikter och att de som står för en mer generös flyktingmottagning tystnat. I

relation till tystnadsspiralen följer det logiken att de som gått från att vara i minoritet i synen på flyktingfrågan hamnat på majoritetssidan efter omläggningen av flyktingpolitiken 2015. En delvis förändrad mediebild, där flyktingmottagningen beskrivs mer kritiskt har hjälpt till i denna process. På motsvarande sätt har de som varit för en generös flyktingmottagning inte längre en riksdagsmajoritet att luta sig mot och mediebilderna är mer komplex i synen på ensamkommande och flyktingar. Med andra ord: när man möter någon vars åsikt om flyktingpolitiken är okänd, förutsätter oftare de som vill ha begränsad flyktingmottagning att den okände håller med dem. De som förespråkar en mer generös flyktingmottagning antar oftare tvärtom, att den de möter tycker annorlunda än de gör själva.

Men som vi redan påpekat verkar inte förändringarna i vad man vågar säga i särskilt hög grad påverkas av ens åsikter i frågan. Vi har inte heller hittat några andra förklaringar som brukar kunna påverka politisk opinionsbildning såsom ålder, utbildning och kön. Så vad är det då som gör att vissa tystnar och andra blir mer öppna?

Kan det vara så att det främst inte handlar om rädsla för social isolering utan att det är andra mekanismer som är i farten? En möjlighet är ju att de som tystnat inte riktigt är bekväma i det nya, lite hårdare samtalsklimatet. Oavsett vilka åsikter man har upplevs det kanske obehagligt att hamna i konfrontativa eller laddade diskussioner och därför väljer de att vara tysta. Man orkar helt enkelt inte med alla diskussioner om flyktingsituationen. De som efter 2015 istället är mer

sugna på att prata är möjligen personer som blir upplivade av debatt och konfrontation. De debattglada tycker det polariserade debattklimatet är spännande och har med andra ord fått något att prata om. Om detta stämmer kanske det också delvis förklarar varför fler tystnat än som höjer sin röst. I ett svenskt samtalsklimat, som ofta brukar beskrivas som konsensusorienterat, kanske det finns fler som tycker att det blivit jobbigare med en polariserad debatt än som livas upp av den? Oavsett om dessa förklaringar stämmer är en slutsats ändå att det blivit lite tystare på bussen.

Referenser

- Bryant Paul, Salwen, Michael B. & Dupagne, Michel (2000). The Third-Person Effect: A Meta-Analysis of the Perceptual Hypothesis. *Mass Communication & Society*, 3(1): 57–85. DOI:10.1207/S15327825M-CS0301_04.
- Donsbach, William, Salmon, Charles T., & Tsfati, Yariv. (2016). The legacy of spiral of silence theory: An introduction. I William Donsbach, Charles T. Salmon, & Yariv Tsfati (red.), *The spiral of silence: New perspectives on communication and public opinion* (s. 1–18). New York, NY: Routledge.
- Glynn, Carroll J., & Huge, Michael E. (2016). Speaking in spirals: An up-dated metaanalysis of the spiral of silence. I William Donsbach, Charles T. Salmon, & Yariv Tsfati (red.), *The spiral of silence: New perspectives on communication and public opinion* (s. 65–72). New York, NY: Routledge.

- Johansson, Bengt (2018). Expressing opinions about the refugee crisis in Europe: The spiral of silence and crisis communication. *Journal of International Crisis and Risk Communication Research*, 1(1): 57–82. <https://doi.org/10.30658/jicrcr.1.1.4>
- Matthes, Jürg, & Hayes, Andrew T. (2016). Methodological conundrums in spiral of silence research. I William Donsbach, Charles T. Salmon, & Yariv Tsfati (red.), *The spiral of silence: New perspectives on communication and public opinion* (s. 54–65). New York, NY: Routledge.
- Mutz, Diana C. (1998). *Impersonal Influence. How Perceptions of Mass Collectives Affect Political Attitudes*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Noelle-Neuman, Elisabeth (1984). *The spiral of silence: Public opinion — our social skin*. Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Oscarsson, Henrik (2013). *Väljarna är inga dumbommar*. <http://www.henrikoscarsson.com/2013/12/valjare-ar-inga-dumbommar.html>
- Schmitt-Beck, Rüdiger (2015). The Bandwagon Effect. I *The International Encyclopedia of Political Communication*. Hoboken: John Wiley & sons.